

YU ISSN 0027-8084

UDK 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXVIII/3

**БЕОГРАД
1989.**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXVIII (нова серија)

Св. 3 (1989)

САДРЖАЈ

Допринос Александра Белића развоју и афирмацији наставе српско-хрватског језика (МИЛОРАД ДЕШИЋ)	109
Зависна реченица са спецификативним значењем (МИЛОШ КОВАЧЕВИЋ)	123
О дистрибуцији алтернативних наставака у облицима инструментала јединине именичке прве деклинације (ВЛАДИМИР ГУДКОВ) .	136
О лексици у прози Воје Чолановића (ВАСА ПАВКОВИЋ)	158
Поводом једног Његошевог стиха (ДРАГАНА МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ)	183
Из новије лексике (ВЕСНА ТЕШИЋ и САЊА ЂИРИЋ)	187
Предлог поправке амандмана XXVI на Устав СР Србије (УРЕДНИШТВО)	191

ЗАВИСНА РЕЧЕНИЦА СА СПЕЦИФИКАТИВНИМ ЗНАЧЕЊЕМ

1. Мада сва окренута реченици, традиционална је синтакса (која је још увијек, ако не једини, свакако најдоминантнији „правац” у сербокроатистици) оставила многе појаве не само неразјашњеним него и непоменути. Иако у основи више усмјерена на попис него на опис форми, она није чак пописала ни све формалне а камоли семантичке типове реченица. Разлози су томе вишеструки. Први, и вјероватно најзначајнији, јесте тај да је у сербокроатистици граматичка литература претходила научној елаборацији, па умјесто да прва буде резултат друге, она се јављала њеном „водиљом” предодређујући јој теме и интересовања. И то на различите начине. Најприје тиме што се у граматицама дати попис форми најчешће схватао (погрешно) као коначан, а затим (још погрешније) што се и попис семантичких типова прихватао као готово коначан. Све је то допринијело да су се дуго времена одржавала научно неодржива рјешења, јер су се без икаквог преиспитивања преносила из граматике у граматику а из њих даље из студије у студију¹, као и томе да се у научној елаборацији пажња усмјери готово искључиво на у граматичкој литератури помињане формалне и семантичке типове реченица. Свему је томе потпомогла и чињеница да је у научној обради појединих реченица кориштен, ако не искључиво онда првенствено, језички материјал из граматика. А он је функционалностијаски једнообразан (јер је првенствено сведен на књижевноумјетнички стил), тако да већ у полазишту искључује и формалне и семантичке типове реченица што су одлика само специјалних стилова (првенствено научног и административно-правног).

Уза све то, синтаксичка је проблематика дуго времена, а и данас, у сербокроатистици завређивала мање пажње од фонет-

¹ Доказ је наведеној тврдњи и анализа семантичке вриједности реченица с везницима *а камоли* и *а немоли* што смо је дали у раду: *Градационе реченице за нереализовану супротност у српскохрватском језику*, Научни састанак слависта у Вукове дане 15/1, МСЦ, Београд, 1986, стр. 103—114.

ско-фонолошке и морфолошке, па је и за број монографски обрађених синтаксичких тема правилније рећи да је мали него да је невелик.

1.1. Узимајући у обзир (не)уочене и у граматикама (не)анализиране форме реченица,² није тешко закључити да је међу реченицама што им граматике посвећују малу или не посвећују никакву пажњу највише оних са сложеним везницима (тј. везничким конструкцијама). И тамо гдје се помињу, њима се посвећује неупоредиво мање пажње него реченицама с простим (основним, примарним) везницима. Ни то није случајно. Томе је разлог како функционалностилска једнообразност наведених примјера тако и чињеница што је процес стварања нових везника у сербокroatистици незавршени процес развоја нашег језика у XX вијеку, првенствено у његовој другој половини. Тај је процес у директној вези са функционалностилском диференцијацијом књижевног (стандардног) језика. Резултат тога је формирање великог броја нових сложених везника које не познаје српскохрватски језик с почетка стандардизације, српскохрватски језик вуковског типа у Вукову времену.³ А тај је језик и дан-данас основ граматичких пописа и описа. Из тих се разлога функционалностилска разнообразност корпуса данас мора сматрати нужним предусловом за иоле озбиљнији приступ било ком синтаксичком питању, а реченици посебно.

2. Да је то тако, најбоље показује тип реченица о којима ћемо говорити у овом раду: сложене реченице са зависном клаузом уведеном везничком конструкцијом *с тим што/да*. Њих не помиње ни научна ни граматичка сербокroatистичка литература. Вјероватно и због тога што оне нису у употреби у књижевноумјетничком стилу, који је — како рекосмо — служио најчешће јединим корпусом; а сигурно и због тога што су оне продукт најновијег развитка српскохрватског књижевног језика, и то првенствено двају његових функционалних стилова: научног и публицистичког, у оквиру којих се и иначе (укључујући још и административно-правни) формирао највећи број сложених везника. Основни је разлог формирања тих везника готово увијек повезан с циљем прецизнијег семантичког нијансирања

² И не само форми реченица. Уп, нпр.: М. Ковачевић, *Узрочни значење синтагме с приједлогом ПРОТИВ*, Књижевни језик, XVI/3—4, Сарајево, 1987.

³ В, нпр.: М. Ковачевић, *Узрочни везници у Вуковом и данашњем језику*, Југословенски семинар за стране слависте, 38, Зборник предавања, Филозофски факултет у Сарајеву, Сарајево, 1988; *Градационе конструкције у Вуковом и данашњем језику*, Зборник радова о Вуку Стефановићу Караџићу, Институт за језик и књижевност у Сарајеву, Сарајево, 1987; *Консекутивне конструкције у данашњем и Вуковом језику*, Гласник Одјелјења умјетности ЦАНУ, књига 8, Титоград, 1987 (у штампи).

у оквиру неке семантичке категорије, или изражавања новог значења за које у језичком систему не постоји предодређена форма.

Тим се разлозима може „правдати” настанак и употреба везника *с тим што/да*, попут:⁴

- (1) Службени су језици на састанку, према претходном договору, француски и енглески, *с тим што се могу користити и национални језици, уз обезбеђење превода на два свјетска језика* (Ослобођење 14254, 25. 2. 1988, 5).

Основно би се значење овог везника могло одредити као значење *спецификације*. Тако би ове реченице и на формалном и на семантичком плану чиниле посебан тип зависнослужених реченица. Пошто самосвојности значења одговара „специјална” (самосвојна) форма, стечени су услови за издавајање наведених реченица у посебан формално-семантички тип.

2.1. Сложени везник *с тим што/да* формиран је према принципу формирања готово свих сложених везника — срастањем падежног облика катафорски употријебљене демонстративне замјенице с експликативним везником *што* или *да*. (На исти начин како су настали и сложени узрочни везници: *услед тога што, због тога што, тиме што* и сл.⁵) У невезничкој је употреби инструментална форма *с тим* била катафорски корелат експликативном везнику, као нпр.:

- (2) При том би се, дакако, требало помирити *с тиме* да неће све теорије значења... бити подједнако примјениве било на који систем знакова (Д. Шкиљан, 43).

У таквој корелативној функцији инструментална је форма дата рекцијом глагола у предикату, па значењски није еквивалентна оном што га та форма остварује у везнику *с тим што/да*, али је пут настанка везника свакако био такав да је експликативни везник *да/што* срастао са корелатом прерастајући у ква-

⁴ Примјери што их у овом раду наводимо ексцерпирани су из следећих дјела: Ранко Бугарски, *Лингвистика у примени*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1986; Јосип Кекез, *Пословице и њима сродни облици*, Завод за знаност о књижевности Филозофског факултета у Загребу, Либер, Загреб, 1984; Леон Којен (ред.), *Метафора, фигуре и значење*, Просвета, Београд, 1986; НИИ, Београд; *Ослобођење*, лист ССРН БиХ, Сарајево; Миливој Павловић, *Проблеми синтаксе и језички динамизам*, Завод за уџбенике СР Србије, Београд, 1972; *Политика*, Београд; Дубравко Шкиљан, *У позадини знака*, Школска књига, Загреб, 1985; *Вјесник*, лист ССРН Хрватске, Загреб; Радован Вучковић, *Поетика хрватског и српског експресионизма*, Свјетлост, Сарајево, 1979.

⁵ В. о томе шире у радovima наведеним у напомени 3, посебно у првом.

литативно нову семантичку јединицу. Везник створен преко катафорског корелата одвојио се од свог корелативног контекста и добио ново, *спецификативно значење*. Учешће социјативног у спецификативном значењу није толико колико учешће другог инструменталног значења — значења пропратне околности. У то се лако увјерити трансформацијом наведеног (1) примјера у нереченични и пропратнооколносни реченични еквивалент:

- (1a) Службени су језици на састанку француски и енглески, *с могућношћу* (или: *уз могућност*) кориштења и националних језика... (*←а/али при том/уз то постоји могућност...*)

У загради дати пропратнооколносни реченични трансформ указује најприје на симултаност двеју појава (рађњи, стања и сл.) од којих је она у првој клаузи примарнија од оне у другој. То значење симултаног „супостојања” комуникативно неједнаковриједних чињеница основ је пропратнооколносног значења, а заиста постоји и код свих реченица с везником *с тим што/да*, али се у том и не исцрпљује. То је значење обавезна семантичка компонента што је носи везник *с тим што/да*, али не и најбитнија. Наиме, ако би та компонента била доминанта наведеног везника, онда би се он морао сматрати семантичким еквивалентом пропратнооколносним конструкцијама *и/а при том*, с тим што би једина разлика била у њихову граматичком садржају — пропратнооколносни је увијек обиљежен граматичким значењем координације, а овај граматичким значењем субординације. Чак би се и са тог становишта могла тумачити потреба формирања везника *с тим што/да* јер је он у граматичком значењу субординације подударан с инструменталним нереченичним еквивалентом, док пропратнооколносни то није. Није, међутим, то основни (а вјероватно није ни уопште) разлог стварању новог везника. Разлог томе је првенствено његова семантичка вриједност која није подударна са семантичком вриједношћу пропратнооколносних везничких конструкција, мада с њима има заједничку (битну) семантичку компоненту. Интересантно је, уз то, да наведени везник има више сличности с пропратнооколносним конструкцијама у чијем је саставу адверзативни од оних у чијем је саставу копулативни везник, тј. семантички је ближи конструкцији *а/али при том*.

Томе је разлог чињеница што се у сложеним реченицама с везником *с тим што/да* по правилу по различитим основама „супротстављају” (конфронтирају) садржаји основне и зависне клаузе тако да проматрано с граматичког становишта подјећају на однос адверзативности.

Тако је пропратнооколносно значење комбиновано с елементима граматички схваћеног значења супротности можда

најбитнија карактеристика реченица с везником *с тим што/да*. Чак би се у већини случајева спецификативно значење могло прогласити синтезом пропратнооколносног и адверзативног.

Катафорски корелат *с тим* тако као „пилон” зависној клаузи (2) и као дио њеног везника (1) предодређује њену различиту семантичку вриједност. И не само семантичку него и структурну вриједност цијеле сложене реченице. Као „пилон”, катафорски корелат својом семантичком непотпуношћу (попут свих катафорских ријечи) предодређује навођење зависне клаузе што ће му експлицирати садржај. Навођењем те клаузе сложена реченица постаје и структурно и семантички потпуна, тако да је *с тим* као катафорски корелат у структури основне клаузе предодређивач структурне нерашчлањености (једночланости)⁶ сложене реченице. Везничка конструкција *с тим што/да* (1) готово да је сама по себи показатељ структурно рашчлањеног типа сложене реченице, јер се зависна клауза више не односи ни на један појединачни елеменат из основне клаузе, него јој се прикључује као цјелини. Да је то тако, лако се закључује и по томе што у рекцијском потенцијалу глагола у предикату основне клаузе не мора уопште бити форма *с тим*. А уједно показује да се та форма с експликативним везником *што* или *да* потпуно повезничала. Рекцијска неколокабилност инструменталне форме *с тим* са глаголом у предикату основне клаузе указује и на семантичку различитост зависних клауза у једном (2) и другом (1) случају. Као корелат (2) наведена форма предодређује зависној клаузи експликативно значење, с тим да корелат за дат рекцијом глагола у предикату има једно од основних инструменталних значења — социјативно, а као „некорелат” *с тим* то значење не подразумијева, али је очито нешто од тог значења посредно, преко пропратнооколносног инструменталног, „дошрло” и до значења спецификације као основног значења везника *с тим што/да*.

2.2. Основно је значење везника *с тим што/да*, дакле, значење спецификације. Зависном се клаузом уведеном тим везником увијек износи нека допунска информација којом се спецификује оно што је обиљежено основном клаузом. Значење спецификације тако је примарно значење овог везника у било којој употреби, али се и оно може даље семантички разврстати у неколико подврста овисно о семантичком сүодносу лексема у основној и зависној клаузи. Семантичка поткласификација није према томе условљена семантичком различитошћу самог везника него је посљедица семантичког сүодноса основне и зависне

⁶ О структурној нерашчлањености (једночланости) и структурној рашчлањености (двочланости) сложене реченице в. у: В. А. Белошопкова, *Современый русский язык. Синтаксис*, Высшая школа, Москва, 1977, стр. 216—219.

клаузе. На тај се начин могу издвојити неколика подтипа спецификативног значења зависне клаузе уведене везником *с тим што/да*.

2.2.1. Тако се значење спецификације најчешће контекстуално остварује као значење *корекције*. Основном клаузом тад се износи општи суд о чему, док се зависном он коригује издвајањем инхерентног дијела (дијелова) цјелине. На тај се начин између основне и зависне клаузе успоставља суоднос општег и посебног. Основном се износи подударност елемената цјелине у нечему, док се зависном износе специфичне карактеристике једног или више елемената. Основном клаузом се, према томс, обиљежава нешто што је карактеристика свих елемената који чине разматрану цјелину, а зависном само оно што важи за поједине од тих елемената, али што није у супротности са карактеристиком цјелине. Између основне и зависне клаузе тако се успоставља однос истости и различитости, тј. однос инваријантности и варијантности, тако да варијантно у односу према инваријантном има функцију „коректива”.

- (3) Истоветан је [код Месарића и Кулунџића] протест против натуралистичког и илузионистичког позоришта, *с тим што Месарић више наговештава значење речи и синтетички карактер нове сцене* (Р. Вучковић, 165); Цијена домаће нафте повећана је за 18,4 процента, а рафинеријске цијене деривата нафте за 14,2 процента, *с тим што су рафинеријске цијене моторних бензина и дизел горива повећане од 11,2 до 13,2 процента* (Ослобођење, 14260, 2. 3. 1988, 1); И уопште цео његов [Винаверов] подухват из времена конструктивистичког експресионизма може се схватити као паралелан са сличним теоријским образложењем новаторских идеја руског футуризма, *с тим што је у битном питању примата „шта” над „како” постојала разлика у начелу између руског футуризма и српског експресионизма* (Р. Вучковић, 240); Однос два полуса фрикативности је управо везан за оно што се назива стабилисаним фонемама, *с тим да, у два правца, имамо и два типа фонемских варијаната* (М. Павловић, 45); То је била договорена подјела власти између двојице пријатеља — Маљенкова и Берије, *с тим што је Берија рачунао да ће он убрзо постати први* (Ослобођење, 14288, 30. 3. 1988, 1); У Инвестбанци Сарајево, такођер, пријењују модел тромјесечног просјека личног дохотка, *с тим што су још на стартној висини лимита од 100 000 динара* (Ослобођење, 14321, 24. 5. 1988, 1); Дакле, голфови... продавали би се [у нас и у СР Њемачкој] по јединственој цијени, *с тим што би наши купци, гледајући кроз динаре, пла-*

ћали за ове аутомобиле и курсне разлике (Ослобођење, 14314, 25. 4. 1988, 16) и сл.

На основу је наведених примјера лако уочљиво да се у основној клаузи обиљежава *истост*, а у зависној *разлика*, с тим да се истост као инваријанта везује за цјелину, а разлика као варијанта само за поједине дијелове те цјелине. Стога би се у наведеним примјерима значење спецификације, реализовано као значење корекције, могло провјерити и супституцијом везника *с тим што/да* конструкцијом *с том разликом што/да*. Навођењем зависне клаузе ускраћује се апсолутизација једнакости, потпуна подударност; њеним се навођењем врши корекција тврђе или става датог у основној клаузи. Тако се у овом типу сложене реченице истовремено остварује и однос семантичке конјункције и однос семантичке адверзативности — први преко односа подударности, а други преко односа неподударности.

2.2.2. На том односу неподударности почива други семантички подтип спецификативног значења — значење *ексцептивности* (ексцепције). Основном се клаузом тад даје нека општа карактеристика цјелине, а зависном се именује елемент што га та цјелина не подразумева, тако да се искључењем појединачног из општег појединачно заправо супротставља општем. За разлику од претходног (3) подтипа оваје изузети елемент по правилу није инхерентни (иманентни) дио цјелине, њега „цјелина” нужно не подразумева као свој конститутивни дио.

- (4) Сватко је радио свој посао, *с тим што Хакија Поздерац ту није имао никаквог посла* (Вјесник, 14623, 2. 6. 1988, 12); У складу са рационализацијом и смањивањем броја академица оних профила који тешко долазе до посла, смањујемо број уписаних студената на Правни и Економски факултет, *с тим што је упис обустављен на Педагошкој академији и одјељењу Пољопривредног факултета* (Ослобођење, 14305, 16. 4. 1988, 14); ... остављамо по страни ситуационе, експресивне и негативне варијације таквих реченица, *с тим да ће сличне њихове појаве бити разматране као хијерархијске реализације* (М. Павловић, 61); Рок до када је требало прећи на краћи радни дан, назначен у Закону о радним односима, био је 25. март прошле године, *с тим што је остављено да се изузетно (посебним одлукама скупштина општина) могао пролонгирати још два мјесеца* (Ослобођење, 14263, 5. 3. 1988, 6); Различитих предлога је било и око ограничавања мандата на изборним положајима, *с тим што нико више није заступао гледиште да руководилачке мандате не треба ограничити* (Политика, 26846, 2. 7. 1988, 4) и сл.

На основу наведених примјера види се да се оно што је обиљежено зависном клаузом изузима из „става” (карактеристике) датог основном, тако да се значење везника *с тим што/да* готово изједначава са значењем израза „*с изузетком, односно изузимајући*”, а веома је блиско и значење везника „*осим што*”, с том разликом што је код „осим што” наглашено само ексцептивно, а код „с тим што/да” значење спецификације ексцепцијом.

2.2.3. Зависна се клауза с везником *с тим што/да* неријетко употребљава у значењу *спецификације условом*, као посебним подтипом спецификативне семантике ове клаузе. Зависном се клаузом обиљежава садржај што је семантички међуусловљен са садржајем основне, тако да је (не)реализацији садржаја основне један од услова и (не)реализација садржаја зависне али никад основни, најбитнији услов. Тако се зависном клаузом заправо обиљежава *додатни услов*:

- (5) Партизан би постао шампион ако би освојио бод више од Црвене звезде, бар исто толико колико и Вележ, *с тим да оствари и предност у головима* (Политика, 26814, 31. 5. 1988, 15); Мостарци би се вратили на прво место, ако би у 33. и 34. колу освојили два бода више од Црвене звезде и један више од Партизана, *с тим да поправе и гол-разлику* (Политика, 26814, 31. 5. 1988, 15); Он дефинише тропе као замену једног означеника другим, *с тим што означитељ остаје исти*, а фигуре као замену једног означитеља другим, *с тим што означеник остаје исти* (А. Којен, 294); И на крају, оно што је посебно интересантно јесте могућност да у истој радној организацији једна организација удруженог рада исплати личне дохотке веће од лимита, *с тим да их друга смањи*, односно да један ООУР „позајми” повећање другом (Ослобођење, 14351, 3. 6. 1988, 2); Повјериоци су прихватили да умање потраживања [од „Агрокомерца”] за половину, *с тим да организације из система „Агрокомерц” остатак дуга, увећан за ревалоризациону камату, врате у року од пет година* (Ослобођење, 14312, 23. 4. 1988, 1) и сл.

Провјера присуства условног значења у овом типу примјера могла би се извршити супституцијом везника *с тим што/да* конструкцијом *под условом/уз услов да* пошто и та конструкција чува значење пратилачког услова, али је код те конструкције условно једино значење, док је код наведеног везника оно увијек „додатни податак” који има улогу спецификатива, тако да се јавља само подтипом спецификативног значења.

2.2.4. И не само „додатни услов” него и било који други додатни податак у функцији спецификације оног што је обиље-

жено основном клаузом обиљежава се зависном клаузом с везником *с тим што/да*. Та клауза најчешће и има функцију *епексегетског објашњења* којим се ограничава или проширује опсег садржаја основне клаузе. Зависном се клаузом, наиме, неријетко као додатни коментар експлицитно наводи нека неподразумијевајућа, неинхерентна појединост битна за исправно прихватање обавијести изнесене основном клаузом:

- (6) *Иначе се загребачки „Приручник”, кад једном успете да га дешифрујете, враћа на стари Белићев принцип о подели на слоге, с тим што признаје и добро старо правило „не дели сугласничке групе ако могу доћи на почетку речи”* (Политика, 26757, 2. 4. 1988, 11); ... [ООУР „Електроника”] је према актуелним подацима из завршног рачуна лани за репрезентацију потрошио 369 одсто више него у години раније, *с тим што је укупан приход у истом периоду порастао за фантастичних 544 одсто* (Ослобођење, 14350, 2. 6. 1988, 9); Тако, поред осталог, сазнајемо ... да „оквир дјелâ ... обухваћа сву хрватску књижевност новоштокавскога стандарда од првих његових почетака око половине 18. столећа па до писаца који данас живе и дјелују”, *с тим што су у тој књижевности „представљени и њезини српски писци”* (Милка Ивић, Јужнословенски филолог, XLII, Београд, 1987, 235); Према првом схватању реченица [„Ричард је лав”] значи приближно исто што и „Ричард је храбар”, према другом, приближно исто што и „Ричард је налик на лава (по томе што је храбар)”, *с тим што се речи додате у загради експлицитно не исказују него подразумевају* (Л. Којен, 66); ... као обавезно учешће [за добијање кредита] радници ван домовине банци би полагали динарску противвриједност продајних девиза, *с тим што би се и касније отплате кредита на тај начин обављале* (Ослобођење, 14377, 29. 6. 1988, 1); Предвиђено је да, када „аудији” буду потпуно амортизовани, возни парк остане искључиво на возилима домаћих произвођача, *с тим што и овдје има још простора за рационалисање и кресање броја возила* (Ослобођење, 14380, 2. 7. 1988, 4); Тако ће у доигравању за титулу првака Југославије у мушкој конкуренцији, тзв. плеј-офу, учествовати само четири првопласирана тима лигашког такмичења, *с тим што ће се побједник знати тек послје три добијена меча* (Ослобођење, 14374, 26. 6. 1988, 8); Прети се народом, *с тим што ти исти појединци који узимају себи право да говоре у име народа и том народу износе неистине* (Ослобођење, 14380, 2. 7. 1988, 5) и сл.

У свим наведеним и сличним примјерима зависна клауза има улогу „објаснидбеног проширења” па се њеним навођењем

„баца другачије свјетло” на оно што је изражено основном клаузом. Епексегетски податак изнесен зависном клаузом тако спецификује садржај основне. Најближи еквивалент везнику зависне реченице овдје би била конструкција уз напомену/с напоменом да. Такву функцију и значење има зависна клауза и у следећим (7) примјерима, у којима се, за разлику од примјера (6), епексегеза своди на истицање комуникативно битног податка што га као свој иманентни дио подразумијева садржај основне клаузе, али се због своје битности он посебно експлицира зависном клаузом:

- (7) И даље поштујемо решење... да се наш језик именује сло женицом, тј. било као српскохрватски било као хрватско-српски према слободном избору, *с тим што је значење оба облика потпуно исто* (НИН, 1940, 6. 3. 1988, 34); Укратко, пословице [они] дијеле на добре и лоше, *с тиме да онда у њихов избор улазе и оне које немају завршен облик, немају пробранији језик и без дубљега су смисла* (Ј. Кекез, 59); Према првој [варијанти], требало би основати највише пет радних организација основног образовања на подручју града, *с тим што би се мање развијене организације укључивале у постојеће РО на сусједном подручју*. Друга варијанта заговара оснивање радних организација у оквиру сваке друштвено-политичке заједнице, *с тим да опредјељење основних организација може утицати на формирање једне за двије или више друштвено-политичких заједница* (Ослобођење, 14336, 19. 5. 1988, 11) и сл.

У наведеним (7) примјерима спецификативном се клаузом накнадно појашњава оно што је обиљежено основном клаузом експлицитним навођењем неког њеног инхерентног дијела (особине). Тај је појашњавајући елемент (особина) готово супсумиран под оно што је означено основном клаузом, али због свог значаја бива посебно експлициран зависном клаузом. За разлику од свих осталих типова спецификације, овдје (7) се оно што је обиљежено зависном клаузом ни на који начин не „супротставља”, не „конфронтира” оном што је обиљежено основном, тако да се семантичка компонента „контрастивност”, што је остали подтипови подразумијевају, овдје искључује. Значење везника *с тим што/да* овдје је веома блиско значењу израза „што значи...”, односно „што подразумијева и...”.

2.2.5. Према примјерима што смо их забиљежили,⁷ ово су најчешћи подтипови спецификативног значења израженог везни-

⁷ То су уједно и једини досад забиљежени примјери за овај тип реченица, па је зато и број навођених примјера у раду доста већи од оног потребног за типску егземплификацију (мада су наведени само дио од примјера добијених ексерпцијом наведених дјела).

ком *с тим што/да*, мада вјероватно не и једини. Само је по себи јасно да се покаткад основно значење не може лако (ако икако и може) семантички „спецификовати“ (што, нормално, није случај само са овим значењем), тако да се у појединим примјерима уочава само типско али не и чисто подтипско значење, као нпр.:

- (8) Његов концепт квалитетног студирања комбинованог са стимулацијом талената састоји се у томе да удружени рад стипендира најбоље и најталентованије ђаке, *с тим што би они том стипендијом плаћали школарину на факултетима* (Ослобођење, 14345, 26. 5. 1988, 3); Алтернативно, примењена лингвистика можда би се могла супротставити општој лингвистици, *с тим што би се рекло да се обе баве језичким комуницирањем, али да она прва делује на свој предмет док га ова друга узима као задат*⁸ (Р. Бугарски, 33) итд.

2.3. Зависна клауза уведена везником *с тим што/да* — причему је мијешање *што* и *да* у склопу везника посљедица процора хипотетичког *да* намјесто *што* у фактивним контекстима⁹ — продукт је научног и публицистичког стила српскохрватског језика најновијег времена. Као и готово сви сложени везници и везник је *с тим што/да* формиран с циљем да обиљежи посебан тип значења, па је и нормално што је настао у окриљу стилова којима је тај циљ инхерентна особина. Ту семантичку посебност именовали смо *спецификативношћу*. Наиме, зависном клаузом уведеном овим везником увијек се на неки начин спецификује (коригује, ограничава, проширује, појашњава и сл.) садржај основне клаузе. Спецификативност као семантичка инваријанта овог везника у било којој употреби остварује се у неколико подтипова, што зависи од семантичког суодноса лексема и зависне клаузе. Три су основне семантичке компоненте што их спецификативно значење садржи; могло би се чак рећи да је овако схваћена спецификативност синтеза тих трију семантичких компонената: а) временске симултаности комуникативно неједнаковриједних садржаја двију клауза, б) општијег карактера садржаја двије клаузе, в) општијег карактера садржаја основне и

⁸ Овај је примјер вишеструко карактеристичан: не само по томе што се између основне и зависне клаузе не уочава ниједан од наведених подтипова спецификативног значења, него и по томе што се унутар блока уведеног везником *с тим што* између *с тим* и *али*-клауза остварује семантички суоднос карактеристичан за суоднос основне и зависне клаузе у примјерима (3). Први овдје наведени примјер карактеристичан је по томе што је у њему реализовано *намјенско-спецификативно* значење зависне клаузе.

⁹ В. о томе шире у: И. Грицкат, *Студије из историје српскохрватског језика*, Народна библиотека СР Србије, Београд, 1975.

конкретнијег садржаја зависне клаузе и в) епексегетског карактера садржаја зависне клаузе. Прву семантичку компоненту спецификативне клаузе дијеле с пропратнооколносно, друга је по правилу подударна с граматички ексклузивним клаузама, а трећа с апозитивним. Међутим, код свих су тих клауза наведене (појединачне) семантичке компоненте доминантне, а код спецификативних тек иманентна компонента значења. То уједно показује да се свака нова категорија (ново значење) ослања на постојеће (већ формиране) и припрема у њима. То је и општа законитост „стварања” нових језичких категорија.¹⁰ Ако би се између наведених семантичких компоненти тражила она што има највише удјела у овако схваћеној категорији спецификативности, онда је то свакако пропратнооколносна семантичка компонента, иако би се могло рећи да спецификативне клаузе с везником *с тим што/да* и немају свог правог семантичког еквивалента. Ниједно граматичко средство, наиме, није семантички потпуно подударно овом везнику. Семантички су му најближе пропратнооколносне везничке конструкције,¹¹ а посебно једна што је досад нисмо помињали: релативна зависна клауза уведена конструкцијом *при чему*:

- (9) Последњи часопис „Час” ... уређивао је [Мита Ценић] на крају сам, потпуно напуштен од свих, али ни то није умањило бриткост његова пера па поново доспева у затвор, *при чему је одређено да пре издржавања казне буде стражарно вођен улицама Београда како би што више био понижен* (Политика, 26839, 25. 6. 1988, 10); ... о кандидатима за највише функције одлучује (се) на затвореним сједницама и у уским полит-бирокуратским круговима, *при чему се обично предлаже један кандидат* (Ослобођење, 14375, 27. 6. 1988, 3) ИТА.

Уз зависну би се клаузу с везником *с тим што/да* још једино релативна клауза уведена конструкцијом *при чему* могла

¹⁰ В. опширно о томе у: Е. Касирер, *Филозофија симболичких облика. Језик. Дневник и Књижевна заједница Новог Сада*, Нови Сад, 1985; Р. А. Будагов, *Развизак и усавршавање језика*, Свјетлост, Сарајево, 1981; М. Ковачевић, *Узрочно семантичко поље*, Свјетлост, Сарајево, 1988.

¹¹ Колико пропратнооколносне клаузе могу семантички бити блиске спецификативним, показује и сљедећи примјер, у коме би се пропратнооколносна везничка конструкција *при том* могла супституисати спецификативним везником *с тим што* а да се значење готово нимало не измени: Наравно, да би терминолингвистика могла да обавља тај задатак, неопходан услов је стална сарадња између лингвиста и стручњака за друге научне гране: *при том ће ови други објашњавати суштину појмова које треба именовати, а лингвисти процењивати добре и лоше стране предложених назива* (Политика, 26839, 25. 6. 1988, 10).

подвести под спецификативне овог типа.¹² И једна и друга продукт су најновијег развоја српскохрватског језика, и то његових специјалних функционалних стилова. А семантички основ и једној и другој било је пропратнооколносно значење (које се код релативне чак препознаје и у форми везничке ријечи).

2.3.1. Све досад речено показује да су сложене реченице са зависним спецификативним клаузама реалност савременог језика, да чине посебан структурно-семантички тип унутар зависносложених реченица. Формиране у окриљу специјалних стилова, наведене ће реченице, због свог значења што га толико „требају” специјални стилови, у тим стиловима имати све ширу употребу, али ће се зато ријетко срести и сретати у белетристичком стилу, који је и иначе одбојан према везничким конструкцијама, што због њихове семантичке „индивидуализације”, што због њихове стилске „неподобности” (јер је и једно и друго у опреци са захтјевима књижевноумјетничког текста), а посебно је одбојан према реченицама са спецификативним везницима због карактера спецификативности као значења епексегетског појашњења, које је толико несвојствено књижевноумјетничком тексту да се његово искључење готово може сматрати иманентношћу књижевноумјетничког текста уопште.

¹² Једино би ова два формална типа зависносложених реченица потпадала под спецификативне реченице, јер је основно значење њихових везивних конструкција спецификативно.